

Landskap: Småland Upptecknat av: Frans Pettersson
 Härad: Kinnared Adress: Snöramåla, Urshult.
 Socken: Urshult. Berättat av: densamma.
 Uppteckningsår: 1938. Född år 1884 i Urshult.

Tunnehåll:

Underbyggare 1.	(ULMA:s kartf. lista 1).	sid. 1-2.
" 2	" 2	" 3-5.
" 4	" 4	" 6-7.
" 5	" 5	" 8-9.
" 6	" 6	" 10-12
Ärseldar	(ULMA:s k. fågelista 8.)	" 13-14.
Piskering med ris.	(ULMA:s k. fågelista 9.)	" 15-17.
Palmris, fiskris o. festlagsris	(ULMA:s k. f. lista 10)	" 18-20.
Kattödret u. sista delen av f. list.	(ULMA:s k. f. lista 11)	" 21-24.
Bergväsen.	(ULMA:s k. fågelista 16)	" 25-27.
Sånger om underjordiska o. bergväsen	(ULMA k. f. 17)	" 28-33.
Vilsegång, förflytt., bergtagen, bortflyttning.	(ULMA k. f. 18)	" 34-40.
Tonsten	(ULMA:s k. fågel. 19)	" 41-44.

Skriv endast på denna sida!

ACC. N:R. 5697

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Landskap: Småland.

Upptecknat av: Raus Peter Sson

Härad: Kimevald.

Adress: Suoramåla, Urshult.

Socken: Urshult.

Berättat av: Hensamma.

Uppteckningsår: 1938.

Född år 1884 i Urshult.

Turskäll (fortsättning):

Om kalenderregal (ILMA:s kartf. lista 20) sid. 45-49.

Skriv endast på denna sida!

Landskap: Småland, Upptecknat av: Frans Petersson.
Härad: Kinnared, Adress: Smöramåla, Ushult.
Socken: Ushult. Berättat av: Densamme.
Uppteckningsår: 1938 Född år 1884 i Ushult.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Landsmålsarkivets Kartfrägelista 1.

Underbyggare. 1.

De övernaturliga väsen, som enligt de gamlas tro bodde i jorden och under jorden, kallades jordtomtar (jöatonta), tomtegubbar (tomtegubba), "vättagubba" och "trakt". Även benämningarna de som bo nere i jorden (di som bo nere i jöarna) eller som bo under jorden samt lyktgubbar (löktegubba = löjtegubba) förekommo. De vanligaste benämningarna på dessa asynliga voro emellertid

"jöatonta", "fontegubba" och "hell",
medan de andra beteckningarna nämndes
mera sällan. Om den plats, där
man trodde, att övernaturliga varelser
bodde, sa man: "Di ha sett (sitt)
tehaud dää."

ACC. N:R. 5697

3

Landskap: Småland. Upptecknat av: Frans Petersson.
Härad: Kinnevald. Adress: Mörsåla, Ushult.
Socken: Ushult. Berättat av: Densamme.
Uppteckningsår: 1938. Född år 1884 i Ushult.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Landsmålsarkivets kartfilgelista 2.
Underbyggare. 2.

Man var av den meningen, att "jå-
lantana" bodde i grannskapet av männi-
skerna, medan trollen hade sina boplatser
inne i de av skogar dolda bergen. De va-
relser, som bodde i sjön, benämndes "sjö-
ia" (sjösaar).

En del av dessa asynliga ansågs leva
familjewis. Gilt hörde "trollen" och "di som
holle te nere i jåna i unne stajna",
medan en och annan "lontegabbe" troddes
vara i avsaknad av maka.

Skriv endast på denna sida!

Såväl "joätontarna" och alla andra "tontar" och "tontegubbar" som "di" som bodde nere i "joåna" voro småväxta, under det att "trallarna" i regel voro grovare och kraftigt byggda.

Trallarna voro så fula, att de verkade anskrämliga, medan de andra hade ett mera alldagligt utseende. Klädselns färger varierade.

Om ordet groda ej finns i den gamla Miskultidiabekten, använde man beteckningen "padda" även för grodan.

När man fick se en dylik "padda" på ett ställe, där man under inga förhållanden ville ha den, t. ex. i omedelbar närhet av slugordören, så makade man den helt försiktigt på en spade eller i en skaffa

B/1

5697

5

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV.
—*—

och bar bort den några famnar, var-
efter man ömt vresont lade den på
marken. Gammalt folk trodde, att
dessa "paddå" för varit människor.
Råkade man trampa på en slik "paddå",
så befara de man, att man skulle få
ont i den fot eller det ben, varmed
man trampat densamma.

ACC. N:R.

5697

6

Landskap: Småland. Upptecknat av: Frans Petersson.
Härad: Kinnared. Adress: Grönsåla, Heshult.
Socken: Heshult. Berättat av: Densamme.
Uppteckningsår: 1938. Född år 1884 i Heshult.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Landsmålsarkivets kartläggning 4.
Underbyggare. 4.

Glade man fått utslag på kroppen
eller hade en arm eller ett ben böjät
svullna och bli rätt, och man ej var i
stånd att förklara orsaken därtill, så
trodde man, att man hade "skaullat
padda" (kastat ut skällhett vatten
på marken utanför dörren, vilket där
vid råkat falla på ett par "padda".
Den bästa hjälpen att fortast möjligt
bli kvitt det enda var, att man upp-
sökte en "padda" och i ödmjuk ton

bad henne om förtärlse (förlåtelse) för
det bratt, som man trodde sig ha begått
mot henne eller hennes närstående.

Med "padda" menas här den i svaret
till kartfrågelista 2 omnämnda grodan,
vilken av de gamla Hushultsbarnen kallades
padda, och som troddes vara en över-
naturlig varelse, vilken visade sig i
detta kräldjurs hamn.

Man skyddade sina husdjur
mot det ute under trädgården eller
i marken under gårdsplanen (gavästan)
boende "smaufolket" på så sätt, att
man grävde ned ett "vättaljus"
under golvet ute i förruset. Dylika
"vättaljus", som likna en två tum lång taf-
ljurstamp, påträffas i grus- och moränbackar.

ACC. N:R. 5697

8

Landskap: Småland. Upptecknat av: Frans Petersson.
Härad: Kinnevald. Adress: Smöremåla Huskult.
Socken: Huskult. Berättat av: Densamme.
Uppteckningsår: 1938. Född år 1884 i Huskult.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Landsmålsarkivets kartflågelista 5.
Underbyggare. 5.

Ville man skaffa lycka med ett hus, som man var i färd med att uppföra, så skulle man lägga ett litet mynt under dess tröskel. Även andra föremål, som skulle utgöra offer, blevo i regel placerade under husets tröskel. Glädde man, innan man påbörjade bygget, de i närheten av den tilltänkta stuguplatsen boende "jättontarna" timra och "bösta", så betydde detta, att dessa glädde sig

Skriv endast på denna sida!

åt den tillämnade byggnaden. När en gång en mangårdsbyggnad var under uppförande i Karatorp på Vambö, så kunde man iakttaga flera dylika förebud (jābā). På kvällen före den dag, då den till husstaket avsedda takbjälken skulle hyvtas, hörde flera personer tydligt spaningsveten arbeta. För de under jorden boende harmsna därover, att ett böningshus uppfördes i närheten av deras bostad, så visade sig detta på så sätt, att de i det nya huset inflyttade blevo sjuka, "moddes boät" eller på andra sätt vantivdes. Härjades ett sådant hus av våld (vauājil), skyllade man även detta på andranta "jvātanta" ah "vāthagubba".

ACC. N.R. 5697

10

Landskap: Småland Upptecknat av: Frans Petersson
Härad: Linnesevad Adress: Smöramåla, Ushult
Socken: Ushult Berättat av: Dessamme
Uppteckningsår: 1938. Född år 1884 i Ushult.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Landsmålsarkivets kartfrägelista 6.
Underbyggare.

En här i Ushult boende, nu 61
år gammal bonde var redan i 15-års
åldern en skicklig jägare, som aldrig
sköt ett bomskott. En söndag, när
han mot sin religiöst sinnade faders
vilja begivit sig ut i skogen för att
jaga, fick hans hund upp ett djur,
vars like jägaren ej före påträffat.
Glan avsköt ett hagelskott mot djuret,
bröst i stilla förväntan att detta
skulle stupa, men villebrädet

vände sig från skytten och sprang
sin väg som om ingenting hänt. Gjä-
raren fick några dagar senare en svår
newschock, från vilken han så småning-
om tillfrisknade, men han är ännu den
dag som i dag är litet underlig till
sinnes. Med en äldre systers tillhjäpp
sköter han allt fortfarande sitt jord-
bruk, men för jakten har han numera
ej håg.

En fiskare, Glåkan Mattsson
i Dunsbult, född omkring år 1820 i
Rössviks Lillegård, död år 1909 på ett
litet torp i Dunsbult, hade ibland
en "hjälpfiskare" med sig, när han
begav sig ut på sjön för att fiska.

"Nå ja komma ut på valjanet,

B/

5697

12

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV.

så komma han te me", plågade Håkan Mattsson säga. Med beteckningen "valjanet" menade Håkan den utanför de med stångriår och fiåken bevoxna moderna befinnlige klara vattenspegeln. Huru dant utseende denne "hjälpfiskare" hade, talade Håkan Mattsson i om. Något större stöd av sin fiskare hade stackars Håkan emellertid inte, ty han framledde sitt liv i armod.

Landskap: Småland Upptecknat av: Frans Petersson
Härad: Kinnared Adress: Småramåla, Viskult
Socken: Viskult Berättat av: Densamme
Uppteckningsår: 1938 Född år 1884 i Viskult

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Frågelista 8. Årseldar.

Seden att bränna Valborgsmässobål
(Valvaremessebål) har på denna
ort varit i bruk sedan re-
minnes tid. Om man före på
andra tider av året eldat fest-
eldar, är icke bekant för upp-
tecknaren. Det till Valborgsmäs-
selden (Valvaremesseajlen) använda
riset bestod av än lövris än
barris (gräris), än bäddadla.
Detta ris blev stundom hopson-
lat och fört till den till majelden

5697

(majellen - majajlen) redan flera månader i förväg. Valborgsmässobålet, som i regel antändes strax efter solnedgången, bestod för utslutande av ris och annat liknande värdelöst bränsle.

I nuvarande tid (1938) placeras man vanligtvis en tjärtunna mitt inne i majelden. Sedan att bränna "Valborgsmässobål", som för flera gånger varit nära att upphöra, kommer numera säkerligen aldrig att dö bort.

Landskap: Småland. Upptecknat av: Frans Petersson.
Härad: Kinnared. Adress: Smårumåla, Ushult.
Socken: Ushult. Berättat av: Densamme.
Uppteckningsår: 1938. Född år 1884 i Ushult.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Landsmålsarkivets kartfågellista 9.

Piskning med ris.

För var det sed, att de till en familj eller ett hushåll hörande medlemmarna under långfredagsnatten eller tidigt på långfredagsmorgonen skulle piska varandra (de skulle ge varandra pisk = ge ingåra pisk).

Denne risning, som var den enda under hela året, kallades "långfredåpisk". Riset eller "styran", varmed man piskade, var av björk.

Piskningen tillgick så, att man ställde sig vid fotändan av den sovandes bädd, lyfte försiktigt på täcket, varefter man med skyn tilldelade den slumrande ett par lätta slag över de därvid blottade fotbladen eller benen. Den piskande skulle ej yttre ett enda knyst, medan piskningen verkställdes. Meningen med piskningen var, att den som fick pisk skulle bli snäll under det kommande året. Någon särskild utskräning vid detta tillfälle förekom icke.

När mötkreaturen för första gången på våren släpptes ut på bete, så skulle de tilldelas var sitt slag över bakändan med en "rönnesbya".

Detta för att de varje kväll under betesgången skulle tra hem till lada-
gårderna och bålet (trau häjm te la-
gån å bålet).

Den här beskrivna seden "lång-
fredåspisk", som troligen alltid före-
kommit ytterst sparsamt i denna
socken, hålles här och där ännu vid
liv. Vanligtvis är det ystra ung-
damer, som ^{därvid} i enighet med traditionellt
bruk driva nöjs med sina jämnåringar.

Landskap: Småland Upptecknat av: Frans Petersson.
Härad: Linnevald Adress: Smålamåla Ushult.
Socken: Ushult Berättat av: Densamme.
Uppteckningsår: 1938 Född år 1884 i Ushult.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Landsmålsarkivets kartfrågelista 10.

Palmer, påskris och fastlagsris.

I denna socken har det sedan gammalt varit en allmänt gängse sed, att man i synnerhet de år, då påskris kommit tidigt, i god tid före palmsöndagen (palme-söndä) skaffat sig några stycken kvistar av sälg (sälle), pil (pile) eller vide (vie), vilka man genast satt i vatten i en på ett bord inne i stugan ställd kruka, där de sedan av rumsvärmen bringats att blomma, så att man på "palme-

söndä" kunnat glädja sig åt fullt utslagna palmer (palma). I en och annan stuga skaffade man under vintern några björkkvistar (beakekvesta-beakekvesta), vilka sattes i vatten, så att man, när fastlagssöndag var inne, hade grönt björklöv i stugan. Det vid fastlags-söndagen (~~fastlas~~söndä=fläskasöndä) utslagna lövet benämndes i regel "fastlas-löv", medan det till påskan färdiga kallades "pauskalöv".

Upp-tecknarens mor, som var född år 1852, brukade berätta, att hon redan som sju-åttioårig flicka plägade sätta sälq-kvistar i vatten för att få palmer till palm-söndagen. Leden att framkalla björklöv till fastlagssöndagen eller påskan är även

34

5697

20

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV.

den gammal festän mindre vanlig.

Båda de här beskrivna bruken
fortleva ännu, och det är absolut sä-
kert, att de ej komma att helt över-
givas av de nu levande generationerna
av Hushålltsber.

Att man brukat saluföra
palmer och björkkvistar är ej känt,
men förefaller otroligt, emär inget
större samhälle finns inom socknen.

Landskap: Småland Upptecknat av: Fraus Petersson
Härad: Kinnarewald Adress: Småramåla, Ushult
Socken: Ushult Berättat av: Densamme
Uppteckningsår: 1938 Född år 1884 i Ushult

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Landsmålsarkivets kartkågelista II.
Matbrödet under sista delen av förra
århundradet.

I hemmen här i Ushult använde man i regel blott ett slags matbröd, vilket till skillnad från det fina (sävade), som äts under julen, benämndes "grovbrö" eller vardagsbröd (vårdagsbrö).

Detta "grovbrö" var jäst. Jäst bröd förekom ej alls i den här bygden. Låsom jäsningsämne använde man surdeg (suådeg). När man bakade bröd, tog man undan ett litet stycke deg, som gömdes undan till "suådeg" till nästa gång

ACC. N:R.

5697

22

Landskap: Småland.
Härad: Kinnevald.
Socken: Ushult.
Uppteckningsår: 1938.

Upptecknat av: Frans Petersson.
Adress: Smålamåla, Ushult.
Berättat av: Densamme.
Född år 1884 i Ushult.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

man skulle baka "Luådejen", som man gav formen av en vanlig rund liten brödkaka, förvarades vintertid oöf-
läckt på en skåphylla inne i stugan
eller köket, men på sommaren, då
den hade tätt för att möglas (måltes),
förvarade man den i en på ett turt ställe
ställd berkeuka med en bestallik över
till lock.

De mjölsorter, som man använde
till bröd, voro vanligtvis råg och korn.
Under 1860-talet användes hos en och an-
nan bonde ett bröd, som var
bakat av lika delar råg-, korn- och

Landskap: Småland. Upptecknat av: Frans Petersson.
Härad: Kinnared. Adress: Smöramåla Ushult.
Socken: Ushult. Berättat av: Densamme.
Uppteckningsår: 1938. Född år 1884 i Ushult.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

havremjöl, och hos den fattigare delen av befolkningen var detta bröd, åtminstone tidvis, så gott som allmänt. Detta av tre sorters mjöl bakade bröd kallas än "treblang" (träjblang), än "havreblang". När 1880-talet ingick, hade man emellertid avfört havremjöllet från brödmjölslistan, och nu bakade man ett bröd, som bestod av lika stora delar råg- och kornmjöl, och vilket bröd vanligtvis gick under beteckningen "blangbrö". Allt mjöl, som på 1890-talet användes till "vaddåbrö", var i regel sammalet.

ACC. N:R. 5697

24

Landskap: Småland.

Upptecknat av: Frans Petersson

Härad: Kinnarevald.

Adress: Smöråmåla Ushult

Socken: Ushult.

Berättat av: Densamme.

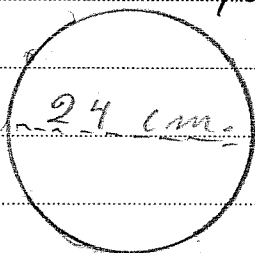
Uppteckningsår: 1938.

Född år 1884 i Ushult.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

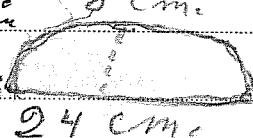
De nybakade brödkakerna, som gemensamt
voro ganska tjocka, när minst hälften
av det till dem använda mjölet var
av råg, hade alltid en rund form. De här
särskilt brukliga hålkakerna tillhörde förra
århundradets första hälft. Hål i brödkakerna

Ovanifrån: 24 cm.

Typ av brödkaka från 8 cm.

1880-talet. Från sidan:

24 cm.

förekom således i regel icke under 1880-talet.
Ojämt bröd bakades i form av stenkakor, gånar
och väfflar, men dessa slags bakverk räknades
såsom "löstamat" och ej som vanlig vardagsmat.

Skriv endast på denna sida!

ACC. N:R.

5697

29

Landskap: Småland. Upptecknat av: Frans Petersson
Härad: Linneseald. Adress: Smålamåla Ushult
Socken: Ushult. Berättat av: Densamme
Uppteckningsår: 1938. Född år 1884 i Ushult.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Landsmålsarkivets kartflägelista 16.

Bergväsen.

Det berättas, att såväl i berg
Klasahall ute i sjön Mien som i
det till Klasamåla hörande, i kanten
av sjön Åsnen liggande klippskäret
Klasahall bergväsen bott.

Dessa bergväsen, som båda hörde
till det maskulina könet, levde en-
samma. De kallades jättar.

Jätten i Klasahall i Mien benämndes
än "Klasagubben", än "Klasa gubbe",
men jätten i Klasahall i Åsnen kallades

vandligtvis blott "Klasagubben". Skulle
en tradition, att "Klasagubben" i Åsneus
Klasahall till en början bebott detta
ställe, men sedan någon gång under
1500-talet flyttat till Miens Klasahall,
så skulle de två "Klasagubbarna", som
man talar, vara samma väsen.

Fästän "Klasa gubbe" i Miens var
en barsk och otillgänglig lakse, var
han i regel vänligt stämd mot män-
niskorna, men misstänkte han, att nå-
gon sökte inkräkta på fisket kring
hans lilla klippö, blev han ond.
Miens "Klasagubben" kom en gång till en
bonde i Midingstorp och begärde få
låna en vinbägare av silver, som bon-
den ägde. "Ty", sade han, "min bror

är kommen till mig på besök, och
vi ha inte träffats på 300 år."

Det berättas, att bergtrallet, som ägde
blott en bägare, fick sin begäran beviljad.
Den lånade bägaren blev återställd till
sin ägare, så snart "Klasagubben" blev hade rest.

Bergtrallet i Klasahall ägde en stor
braxen, som benämndes "Klasagubbens
skällke", och som hade till uppgift
att bida sjöns fisk bort till Klasa-
hall. En dag blev "Klasagubbens skäl-
ke" fångad i ett nät av en på sjöns
västra strand boende fiskare, som ge-
nast slaktade och saltade den, varöver
"Klasagubbe" ivrigt protesterade. Fiske-
kätt blev emellertid genast angripet av mal,
varför fiskaren och hans hustru ej fingo ha
någon glädje av "skällken", som de hade ämnat ha till "julefisk".

Landskap: Småland. Upptecknat av: Frans Petersson.
Härad: Linnenevald. Adress: Smålamåla, Ushult.
Socken: Ushult. Berättat av: Densamme.
Uppteckningsår: 1938. Född år 1884 i Ushult.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Landsmålsarkivets kartfrågelista 19.

Säger om underjordiska och begravisen.

Trellen som varje höst skära säden
på Trellakån.

I Rössmåla Staregård finns en
åker, som benämnes Trellåker (Trellakån).
En sägen förmåter, att för brukade en
i Rössmåla bygden beende trellfa-
milj - man, hustru och dotter -
varje höst skära och kraka den på
"Trellakån" växande säden. I ersättning
för detta sitt arbete erhöles trellen ett
fat gröt och ett par linnebyxor.
Så snart gårdens ägare fann säden på

Landskap: Småland. Upptecknat av: Frans Petersson.
Härad: Kinnevald. Adress: Smöramåla, Ushult.
Socken: Ushult. Berättat av: Densamme.
Uppteckningsår: 1939. Född år 1884; Ushult.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

"Trollakån" vara mogen för skäran, dit
forslade han en kväll ett med gröt
väl fyllt berfat och ett par "linnebyxor"
samt ett erforderligt parti krakstör.
När bonden nästa morgon kom bort
till åkern, var all säden skuren och
krakad, grötfatet tomt och linnebyxor-
na färdiga. En höstkväll, när kor-
net på "Trollakån" var moget och gröt-
fatet och linnebyxorerna jämte krakar dit-
burits, kröp bondens dräng in i en
på åkeren växande lönnbuske, var
ifrån han kunde se trollens före-
havanden. En stund efter märkets

Landskap: Småland, Upptecknat av: Frans Petersson,
Härad: Kinnevald. Adress: Smöramåla, Ushult,
Socken: Ushult. Berättat av: Densamme.
Uppteckningsår: 1938. Född år 1884 i Ushult.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

inbräckt komma trollfar och trollmor med
dotter tassande, och så snart de hade
hunnit fram till åkern, skrek gumman:
"Sjellan göä bang, 'ja skäa få hang!
Gubben slåa på stäng (krakar).!"
Trollkäringen hade knappt hunnit tala
ut, förrän all säden på åkern var sku-
ren, bunden i nekar och krakad. Men
när trollen sedan slog sig ned kring
grötsfatet och började äta, begynte därgen
skratta, varöver trollmor blev högeligen fö-
färad. Hon sprang upp och fick tag i gröt-
fatet, som hon kastade mot en sten med en
sådan kraft, att berskärorna yde omkring.

ACC. N:R. 5697

34

Landskap: Småland. Upptecknat av: Frans Petersson.
Härad: Kinnared. Adress: Smöriåls Ushult.
Socken: Ushult. Berättat av: Densamme.
Uppteckningsår: 1938. Född år 1884 i Ushult.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

och sedan den gången ha inga trall skurit
såd på "Trallakån".

Lien som bestod av ett bagghar.
En man, som begått en svår för-
brytelse, hade blivit dömd till döden.
Han blev dock nästan genast underkänd
om, att han skulle bli benådad och få
gå fri från allt straff, därest han på
en enda dag hann slå (hugga) allt det
gräs, som växte på ett visst, ganska
stort tilltaget markområde. Mannen,
som ej var någon överskötten via slätter-
karl, visste med sig, att han ej maktade
gå i land med den svåra uppgiften, men det

Skriv endast på denna sida!

Landskap: Småland. Upptecknat av: Frans Petersson.
Härad: Kinnared. Adress: Smöramåla, Ushult.
Socken: Ushult. Berättat av: Densamme.
Uppteckningsår: 1938. Född år 1938 i Ushult.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

oaktat grep han i sin färtvagn till
hien och började arbeta. När han
huggit gräs en stund, kom en liten
gubbe, som bar en lie, fram till honom.
"Den härne lien ä inte god ä slau mä",
sa den lille gubben, i det han tog tag
i den dödsdömdes lie. "Här ska du få
en, som ä likare", fortsatte han och räckte
färbugetaren sin medfärda lie. "Men då
så ja de, att du får inte titta på
ejgen, så länge du slau, få gå du då,
så gå då illa få de." Den döds-
dömda började nu slå med den främmande
mannens lie, och genast fick han utan någon

ACC. N:R. 5697

33

Landskap: Småland. Upptecknat av: Frans Petersson.
Härad: Kinnared. Adress: Småland, Moshult.
Socken: Moshult. Berättat av: Densamme.
Uppteckningsår: 1938. Född år 1884 i Moshult.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

som helst extra anställning liestagen
betyddigt bredare. Han arbetade oför-
truet hela dagen, och i kvällen
hann han med sin egen förmodan av
sluta slättern. När han sedan lyfte
upp lien för att betrakta densamma,
sann han, att den bestod av ett bagg-
hörn (bagghörn).

Landskap: Småland. Upptecknat av: Frans Petersson.
Härad: Kinnevald. Adress: Knäsmåla, Viskult.
Socken: Viskult. Berättat av: Densamane.
Uppteckningsår: 1938. Född år 1884 i Viskult.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Landsmåtsarkivets kartfilgelista 18.

Vilsegång, förflyttning, bergtagning, bostbyttning

För hände det, att en ensam matt-
vandare blev villad, så att han fick
gå omkring ute i skogen och "pjaska" i
flera timmar, innan han fick en en sömn
uppvaknad person med en kände igen sin
omgivning. De gamla höllo före, att det var
skogsmannen som vållade dylik vilsegång.
För att komma ur förvillelsen skulle man
vända eller vränga sin hjä eller huvud-
bonad. Anders (Annås) på Knäsmåla, född
år 1823, arbetade på 1840-talet som

dagsverkare på Trehöjns gård. När han vid tvåtiden på vintermorgnarna var på väg fram till gården för att böja "ofte-tröska", hörde han inne i Trehöjns skog skogssnuvan ropa: "Annås!! Annås!! Annås!!" Sedan Anders flera morgnar å rad hört dessa skogssnuvans rop, skaffade han sig en "tanne" (tånge) = en med vidjor sammanbunden knippa kädiga furusticka, som han därefter brukade ha tänd, medan han gick genom skogen. Detta hade till följd, att skogssnuvan upphörde med sina locktoner.

Förflyttning. En person Lamke i Dansamåla gick en julnatt ärsång. När han gått ett stycke, kom bakom honom en

galopperande ryttare, som for som en stormvind vägen fram. Efter ryttaren kom en halt höna linkande, medan han gång efter annan frågade: "Tro du ja hänge an? Tro du ja hänge an?" Lamke böjde nu skutta, vilket en ärgående annars icke fick göra. Om en stund kom ett av två stora rätter draget halmbass, och bakom halmen stack häckbotten ut så pass långt, att där var lagom stor sittplats för en person. "Då kan vi solit å aka lite", tänkte Lamke och tog utan tvekan plats på häckändan. Men i detsamma för lasset som ett stjärnskott sin väg, och innan Lamke hann fatta, hur det hela hade gått till, fann han sig liggande på Glasselstads

64

Småland
Kinnecatts hd
Mishmish 1938

5697

Nytt. Jerns Pöjvör
Mishmish
f. 1884 i Mishmish

37

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV.

ställer ett par mil från Karlskrona.

Bergtagning. På en gård i Klasamåla blev en gång en bondhustru beröpt. Fjorton dagar före jul försvarade hon, men på julaften, just som skymningen började falla på, öppnades dören till hennes stuga och en till synes främmande kvinna klev helt oförsedd in och ställde sig försagd innanför tröskeln. Trolsen hade nämligen förändrat den bergtagnas utseende så pass grundligt, att ej ens hennes närmaste kunde känna igen henne. Sedan hon stått vid dören en stund, utan att någon av de innevarande brytt sig om att tala till henne, sa hon: Hade någon av er kastat en kniv över mig, just när jag kom in, så hade jag fått stanna hemma, men nu

måste jag gå. Jüst som hon öppnade
dörren för att gå, böjde hon sig ned
och tog en göska av den på golvet
utbredda julkalmen, varefter hon
försvann. Så denna kalm lade hon se-
dan strå efter strå utesfö vägen, där
hon gick. Med ledning av dessa strå
kunde man spåra henne till det ute
i Åsien och i omedelbar närhet av
Klasamåla strand liggande berget
Klasahall. När Vämboäsbarna
tidigt på juldagsmorgonen ~~lades~~ sin
färd mot Urshatts kyrka färdades
förbi Klasahall, hörde de psalm-
sång inifrån berget. Den bergtagna
kvinnan återvände aldrig.

I Långaremåla blev en gång en dräng

4 Snåland
Kjimsvald
Mårshult
uppkom 1938

5697

Myttholmen 39
Smörömla (Ushult)
född 1884.

bergtagen (bäajtaen), men efter en
lid återvände han själomant hem till
sin gård.

Det talas även om kor och får,
som blivit bergtagna (bäajtaena).
Fisynnerhet goda mjölkkor hade trolleu
gott äga till.

Bortbytning.

Fanns i en gård ett spädbarn, släppte
man ej gärna främmande människor in i
stugan, så länge barnet var "hedet"
eller odöpt. Och fastän man ritade
kors på alla dörrar (dörrakar)
och fönsterpartier, vilket ansågs vara
det säkraste medlet mot bortbytning,
(bortbytning), levde man likväl i stän-
dig fruktan för, att trolleu skulle byta

Skriv endast på denna sida!

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV.

sig till den nyfödde ungen. En sägen berättar, att en gång lyckades en trollkvinna byta barn i en bondgård. Ungen, som trollkvinnan lämnade, och som bonden och hans hustru fingo fastha upp, blev dum och hjälpig samt elak och grym mot djur. När han var omkring sex år gammal, försvann han. En dag en tid därefter, när bonden befann sig i en i skogs mest avlägsna del, påträffade han helt oförmådat sin bortbyting, som befann sig i en häftig strid med en tjushylt, vacker gosse. Bonden ryckte upp sin kniv, som han kastade över den tjushylte, och detta hade till följd, att denne blev fri förtrollningen.

Tack vare ett par födelsemärken, som gossen bar, blevo ~~bonden~~ ^{Skiv endast på denna sida!} och ~~hustrun~~ ^{hustrun} snart övertygade om, att denne var deras son.

ACC. N:R. 5697

41

Landskap: Småland Upptecknat av: Frans Petersson
Härad: Kinnared Adress: Smålamåla Ushult
Socken: Ushult Berättat av: Densamme.
Uppteckningsår: 1938 Född år 1884 i Ushult.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Landsmålsarkivets kartfägelista 19.

Tanten.

Tanten kallades i denna socken "Lonte" eller "Lontegubbe".

"Tanten" var i regel en god varelse, men blev han utsatt för hån eller gäckeri blev han ond. Fanns i en gård en "Lonte", teg husfolket vanligtvis därmed, så framt "Tanten" var fallet till nytta.

"Tanten" var gammal och vitskägig. Hans dräkt, som var skinngrå, bestod av kort jacka och knäbyxor. På huvudet hade han

Skriv endast på denna sida!

en röd toppmössa, som av de gamle kallades "fontalua" eller "peckelua" (specklua). Att han skulle vara enögd är ej känt.

Berättelsen om den rike bonden, som håsade sin "gavästente", när denne kom pustande under bördan av ett sädes-ox, som han bar till gården, är känt här. "Tenten" hämnades emellertid, och lika ivrigt, som han föret dragit rikedom till gården, drog han från den dagen därifrån, vilket hade till följd, att den hårde och ofärsynte bonden dog utfattig.

Upptecknaren har hört berättas, att på en gård på Vämboö fanns en gång en tante, som alltid höll gårdshästen putsad och fin. Denne "tante" drog ständigt rikedom till gården.

På gården Ekeberg i Miskult hade man en gång en "gavästante", som var en riktig storätare, varför gårdens ägare beslöt att söka bli kvitt honom. En klok gubbe, hos vilken bonden sökte hjälp för att få "tanten" avhyst, gav följande råd: "De nästa mornskefte ska du skaffa nio oxavårmmma (oxvårmmma oxmagar), som du ska letta va som di å, å di ska du sy ihop te en pölse, som du ska lägga på loen, dåä tanten plä få sin mat. Kans (kanske) han gåå, nå han få si dåjra stora pölse, men gåå han inte, så vet ja me ingen hjälp få de (för då) te å stepp an." Bonden gjorde, som den kloke gubben hade rått honom, och på

fjärsta kvällen efter nästföljande män-
skifte låg på "Tontens" matställe på
lagens ena ända den av nio oxmagar hop-
fogade pälsan, som ej innehållit annat
än det söndertuggade sträfsder, som de
nio oxarna hade ätit, strax innan de blivit
slaktade. När "Tonten" kom och fick se
pälsan, så drog han sig helt förnummit
i skägget och sade för sig själv:
"Ja, mäet har ja vatt må om i min-
da. Ja har sitt sju ekskoo (exskogar)
tellas å växa opp å ruttna ne, men al-
fää (aldrig förs) har ja sitt en så
stoa pälsa. Nu ä dä bäst att ja går." "Tonten" gick nu utan vidare sin väg,
och sedan den kvällen har han ej visat
sig på Ekebergs gård.

Landskap: Småland. Upptecknat av: Frans Pettersson.
Härad: Linnsevad. Adress: Smålamåla, Ushult.
Socken: Ushult. Berättat av: Densamme.
Uppteckningsår: 1938. Född år 1884 i Ushult.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Landsmålsarkivets karthägelista 20.
om kalenderdagar.

Den 1 juni, "Nikodemida", "den första
dan i femte veke" skulle komma för
första gången släppas ut på bete.

Den 25 Maj, "Urbani da", släpptes fåren
för första gången på bete.

Den 4 Maj, "Monika dan", och den 20 Maj,
"Karatina dan" sådde man lin (höi = höä).

Kornet såddes i regel på särskilda
"kändaa", vilka på grund av väderlek-
förhållanden och de under föregående höst
av lantmännen gjorda iakttagelserna iö-
rande frost och nederbörd treddes infalla

Landskap: Småland.

Upptecknat av: Frans Petersson.

Härad: Kinnared.

Adress: Smöramåla, Ushult.

Socken: Ushult.

Berättat av: Deussamme.

Uppteckningsår: 1998.

Född år 1884 i Ushult.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

på olika tider under våren.

Den 5 juni, "Bonafakius dan", ansågs
eljest av många att vara en bra
"kända".

För havren fanns inga bestämda så-
dagar.

Glösträgen såddes på "Meckelsmässe-
nät" (första fullmåne efter den gam-
la "Meckelsmässedan", den 6 oktober).

Vårträgen såddes på första "nä" (full-
måne) under våren, så snart jorden bli-
vit lämplig för sådd.

Enär vete för ej odlades i denna bygd,
finns här inga traditioner om vetersädd.

Landskap: Småland. Upptecknat av: Frans Petersson.
Härad: Rinnevald. Adress: Småland, Urshult.
Socken: Urshult. Berättat av: Densamme.
Uppteckningsår: 1938. Född år 1884 i Urshult.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Den 18 Maj, "Erek dan", satte man ärtor.
Den 27 Maj, "Beda dan", satte man böner.
Någon bestämd dag för rovförsädd frans
icke. Rovföret såldes med munnen på
de nybrända, med potatis satta svedje-
landen först sedan potatissättningen av-
slutats.

Potatisen sattes på "fiskardagarna"
i ellaj månad. "Den sjunde veckan"
(sjanne veke), veckan från den 18 till
och med den 24 Maj ansågs eljest av
de flesta jordbrukarna att vara den
bästa "påvekan", då potatisen borde
sättas.

Landskap: Småland. Upptecknat av: Frans Pettersson.
Härad: Kinnevald. Adress: Smöramåla, Ushult.
Socken: Ushult. Berättat av: Densamme.
Uppteckningsår: 1938. Född år 1884 i Ushult.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Den 7 juli (dagen efter den gamla midsom-
mardagen) skulle slåttern börja.

Den 24 augusti, "Bäatel dan", skulle
slåttern vara avslutad. "Älla pessade
Bäatel på gräset, å då ble så haat
au då, så då gick inte å slau au at."

"Koänet skulle skäras, nå då sto
i gul rönn", korvmognadens andra
stadium. Det hette: "Nå koänet stau
i rö", så då bå te öl å brö."

Rågen skulle skäras, när den var
så pass hårt mogen, "att då knäppte
ve tännarna, nå en bet au ett koän."

"Glälja toärdä" eller Kiisti himmels-

Landskap: Småland. Upptecknat av: Frans Petersson.
Härad: Kinnared. Adress: Småmåla Ushult.
Socken: Ushult. Berättat av: Densamme.
Uppteckningsår: 1938. Född år 1938 i Ushult.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

fäddsdag var den första metardagen, "den
fjärde mäjteden".

Midnattsafton fick man böja
bada.

Vårfafton (våfaftan = våfe-
aftan), den 24 Mars, fick man böja gå barfota.

Samma dag skulle man sluta att an-
vända lyse i enrum. "Våfaftans
kväll skulle en lägga se ve dagsljus,
alla skulle en inte få sin grö (gröda)
ingbäjad."

De här svaren avse tiden från
1860-talet fram till sekelskiftet.